

Numismatiska forskningsgruppen

Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria



Numismatikkens metoder: møntdatering – ved hjælp af segl, overpræg, skattefund, vægt, lødighed, skriftlige kilder

af Jens Christian Moesgaard

I NFG's tidligere virksomhedsberetninger har der været en tradition for at publicere en mindre artikel ved siden af gennemgangen af årets aktiviteter. 1993/1994-2003 var der hvert år en forkortet version af en af årets studenteropsatser. 1992/1993-1997 var der en serie artikler om møntforskningens historie i Sverige fra 1500-tallet til cirka 1950, og 1998-2009 en serie om møntfund i de svenske landskaber et for et.

I 2020 startede vi som nævnt oven for et nyt kursus om numismatikkens metoder og mønter og møntfunds værdi som kilder til viden om fortiden. Idéen er gennem konkrete eksempler fra mønthistorien at give en introduktion til et udvalg af numismatikkens metoder, samt at vurdere, hvorledes mønter kan benyttes som historiske kilder. Med udgangspunkt heri vil vi med dette nummer af virksomhedsberetningen starte en ny artikelserie, som netop gennem konkrete eksempler illustrerer nogle af vort fags metoder. Ambitionen er ikke at være udtømmende, men derimod mere beskeden at give nogle appetitvækkere.

Markgrevslandet Provence (området omkring Avignon i det sydøstlige Frankrig) blev i en længere periode af middelalderen regeret af de magtfulde grever af Toulouse. Flere af dem hed Raymond: Raymond V (1148-94), VI (1194-1222) og VII (1222-49). Eftersom kun navnet og ikke tallet stod i indskrifterne på mønterne, står vi her med et af



Grevskabet Provence og ærkebispedømmet Arles, penning (royal à la mitre), Arles, 1177-ca. 1185, præget på en raymondin. Ekonomiska Museet - Kungliga Myntkabinettet, Stockholm. Skala 1,5:1. Foto: Florent Audy, Ekonomiska Museet/SHM (CC BY).

1868, s. 234-236). Denne kronologi er blevet generelt accepteret og optræder stadigt i standardværket om franske provinsmønter udgivet i 2004 (Duplessy 2004).

Tilbage i min studietid var jeg i november 1986 på et studieophold i Stockholm takket være et legat fra Letterstedska Stiftelsen. Jeg benyttede blandt andet lejligheden til at gennemgå Kungliga Myntkabinetets samling af franske middelaldermønter. Min opmærksomhed blev fanget af en mønt med tydelige spor af overprægning, og jeg satte mig for at identificere det underliggende præg. Det viste sig, at det var en såkaldt royal à la mitre, som var præget oven på en raymondin af typen CC1.

Hermed var min interesse for udmøntningerne i markgrevskabet Provence blevet vakt, og jeg begyndte samle på oplysninger om andre eksemplarer (Se Moesgaard 1989, 1994, 1996, 2004). Det viste sig, at eksemplaret fra KMK ikke var en enlig svale. Der var mange eksemplarer, der viste samme spor efter overprægning. Men her begyndte problemet. Royal à la mitre er veldateret, den er præget i Arles 1177-ca. 1185 af greven af Provence og ærkebissen af Arles. Men den mønt, som den

er præget ovenpå, CC1, skulle efter den gængse kronologi stamme fra Raymond VII (1222-49). Det kan jo ikke passe. Den må nødvendigvis være tidligere eller samtidig med den type, der var præget oven på den.

Jeg måtte derfor tjekke dateringen med andre metoder. Den klassiske metode angående anonyme mønter eller mønter med et herskernavn, det kan dække over en lang periode, er at se på deres optræden i veldaterede skattefund. På den måde kan man se, hvornår en type dukker op og hvor længe den er i brug. Det giver indirekte et indicium på, hvornår typen er præget. Denne metode er brugt med stor succes i en række studenteropsatser ved NFG, som behandler tyske udmøntninger med baggrund i de rige og veldokumenterende svenske skattefund fra vikingetiden (kan frit læses på og downloades fra NFG's hjemmeside).

Angående de tre typer af raymondin gav metoden følgende resultat:

Sted	Datering	CC1	CC2	CL
Vebron	Efter 1177	6 penninge, 1 halvpenning		-
Rochegude	Efter 1186	Penninge & halvpenninge	Penninge & halvpenninge	-
Upaix	Efter 1186	-	-	2 penninge
Saint-Crépin	Efter ca. 1200	19 stk		
Méounes-lès-Montrieux	Efter ca. 1200	1 penning	-	-
Saint-Jean-la-Vêtre	Efter 1226	-	38 penninge	68 penninge
Espaly-Saint-Marcel	Efter 1243	-	4-5 penninge	Talrige penninge
Saint-Zacharie	Efter 1243	-	-	Penninge
ANS-hoard	Efter 1246	1 penning	2 penninge	1 penning
Saint-Rirand	Efter 1270	-	-	1 penning

For referencer og diskussion af datering, se Moesgaard 1989, 1994, 1996, 2004.

Der er desværre ikke mange fund fra udmøntningens første periode. Et andet problem er, at mange af fundene ikke længere er bevarede, men kun kendes fra summarisk rapporter, der ikke altid tillader at kende de præcise varianter eller antallet af mønter. Det gælder særligt for



Markgrevskabet Provence, penning (raymondin), kort kors, 1. variant, ca. 1150-ca. 1185. Ekonomiska Museet - Kungliga Myntkabinettet, Stockholm. Skala 1,5:1. Foto: Florent Audy, Ekonomiska Museet/SHM (CC BY).



Markgrevskabet Provence, penning (raymondin), kort kors, 2. variant, ca. 1185-ca. 1193. Ekonomiska Museet - Kungliga Myntkabinettet, Stockholm. Skala 1,5:1. Foto: Florent Audy, Ekonomiska Museet/SHM (CC BY).



Markgrevskabet Provence, penning (raymondin), langt kors, ca. 1193-ca. 1250. Ekonomiska Museet - Kungliga Myntkabinettet, Stockholm. Skala 1,5:1. Foto: Florent Audy, Ekonomiska Museet/SHM (CC BY).

fundene fra Vebron og Saint-Crépin. Den tidlige fase står ikke så tydeligt i skemaet over skattefund, men man fornemmer dog, at CC1/2 er tidligere end CL. Et problem er, at fundene fra slutningen af 1100-tallet er dateret ud fra nogle mønttyper, der blev præget i meget lang tid. Nogle skattene kan derfor være meget senere end det opgivne årstal.

Derimod står den sene fase meget klarere. CC1 forsvinder fra omløbet før CC2, og CL er senere end CC2.

Kronologien bekræftes yderligere med al ønskelig tydelighed af det faktum, at CC2 i skattene fra Saint-Jean-la-Vêtre og Espaly-Saint-Marcel var meget slidte, mens CL var som nye. Faktisk havde A. Aymard og P. Testenoire, som i 1839 og 1881 publicerede disse skatte i lokale tidsskrifter, allerede bemærket dette. Disse lokale kræfter havde oven i købet draget den korrekte konklusion, at CC var ældre end CL. Denne observation blev imidlertid ikke bemærket i Paris, hvor man som sagt helt op i vore dage fortsatte med den forkerte datering baseret på parallellen til seglene (fx Duplessy 2004). Derimod er skattefundene helt i overensstemmelse med den kronologiske tolkning baseret på overprägningen af CC1 som tidlig.

Vi kan se på en sidste parameter, nemlig vægt og lødighed. De er helt forskellige fra den ene type til den anden. Der er foretaget nogle få moderne lødighedsmålinger, og jeg har også samlet oplysninger om vægte på 70 eksemplarer. CC1 vejer i gennemsnit 1,03 g og holder en lødighed på knap en tredjedel. CC2 og CL har en lødighed på godt en fjerdedel og vejer henholdsvis 0,82 g og 0,74 g i gennemsnit. Man ser således en tydelig tendens til en faldende værdi fra CC1 over CC2 til CL. Det er ikke nødvendigvis i sig selv en kronologisk indikator. Selv om faldende værdi historisk set er den mest almindelige, findes der også adskillige eksempler på forbedringer af mønter vægt og lødighed på et givent tidspunkt. I vor tilfælde kan man imidlertid sammenholde tallene med de forholdsvis mange angivelser af raymondins værdi og lødighed i de samtidige skriftlige kilder, der ligeledes på visse tidspunkter nævner brug af "gamle" og "nye" raymondin på visse tidspunkter. Disse skriftlige kilder er ikke officielle bestemmelser om møntprägningen. Det er derimod private kilder såsom kontrakter og testamenter, som nævner forskellige mønttyper og deres værdi. For raymondins vedkommende viser kilderne netop faldende værdi over tid i den periode, som interesserer os her (se opsummering og referencer i Moesgaard 2004).

Hvis man holder alle disse oplysninger sammen, får man følgende

kronologiske hypotese, hvis årstal baserer sig på analysen af de skriftlige kilder:

CC1: omkring 1150-omkring 1185

CC2: omkring 1185-omkring 1193

CL: omkring 1193-omkring 1250

Vi har i det foregående berørt en række dateringsmetoder:

- ikonografisk parallel til segl,
- overpræg,
- relativt slid inden for et skattefund,
- sammenligning mellem forskellige skattefund,
- udvikling i vægt og lødighed,
- skriftlige kilders udsagn.

Opsummerende må man sige, at analyse af skattefundene nok er den stærkeste metode til datering. De tillod allerede i 1800-tallet to lokalhistorikere at foreslå den korrekte kronologi. Deres resultater blev imidlertid ikke taget i betragtning af de toneangivende numismatikere, som foretrak at basere tolkningen på en ikonografisk parallel til herskernes segl. Denne metode er ikke i sig selv forkert, men den er svagere end skattefundsanalysen, og den må derfor vige, når skattefundene siger noget andet. Dette så meget desto mere som skattefundenes udsagn bekræftes af observationen af overprägninger (hvoraf den første, der blev erkendt og som satte hele undersøgelsen i gang, er den fra KMKs samling) samt præciseres af vægt- og lødighedsanalyser sammenholdt med de skriftlige kilders udsagn.

Aymard, A., «Notice sur une découverte de monnaies du moyen-âge», *Annales de la société d'agriculture, sciences, arts et commerce du Puy pour 1837-1838*, 1839, s. 225-247.

Blancard, L., *Essai sur les monnaies de Charles Ier*, Paris-Marseille 1868.

Duplessy, J., *Les monnaies françaises féodales*, tome 1, Paris 2004.

Moesgaard, J.C., «Deux deniers provençaux surfrappés du XIIe siècle: la chronologie des raymondins du marquisat de Provence», *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 44/8, 1989, s. 645-649.

- Moesgaard, J.C., «Surfrappes en Provence au XIIe siècle : la guerre monétaire entre le comté et le marquisat», *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 49/6, 1994, s. 874-876.
- Moesgaard, J.C., «Note sur les raymondins du marquisat de Provence», *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, 51/5, 1996 p. 91-92.
- Moesgaard, J.C., «Le titre, la valeur et la chronologie des raimondins du marquisat de Provence», *Bulletin de la Société française de numismatique*, 59-6, juin 2004, p. 180-185.
- Testenoire, P. «Bulletin numismatique», *Recueil de mémoires et documents sur le Forez, publiés par la Société de la Diana* 7, 1881, p. 315-342 (se især s. 326-335).



© Numismatiska forskningsgruppen och förf.
Layout: Ylva Öd

Numismatiska forskningsgruppen
www.archaeology.su.se/numismatiska



**Stockholms
universitet**